

BALTİK COĞRAFYASININ LİTVANYA TARİHİNE ETKİSİ

The Effect Of Baltic Geography On Lithuania History

Dr. Ali ERAVCI

Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara/Türkiye

ORCID ID : 0000-0002-9507-7494

ÖZET

Estonya, Letonya ve Litvanya uzun süreden beri Baltık coğrafyasında konumlanan üç ayrı devlettir. Bu devletlerin her biri farklı etnik, siyasi ve kültürel yapılarla sahip olmuştur. Fakat tarih boyunca coğrafya bu devletlere benzer tehdit ve imkânları sunmuştur. Litvanya diğer iki Baltık ülkesine göre Orta Avrupa'ya daha yakın konumlanmıştır. Bu durum Litvanya'nın kendisini Baltık ülkelerine daha mesafeli bir siyaset izlemesine yol açmıştır. Özellikle Lehistan ile belirli bir müddet tek bir devlet çatısı altında birleşme Litvanya halkının Orta Avrupa ailesine daha yakın hissetmesine neden olmuştur. Ancak Litvanya diğer iki Baltık ülkesindekilerine benzer acı tecrübeleri yaşamaktan kendisini koruyamamıştır.

Günümüzde geçmişin acı tecrübelerini silmek isteyen Litvanya bağımsızlığının istikrarını korumak için Batılı toplumlarla ilişkisini sürdürmek istemektedir. Bu doğrultuda Batı kaynaklı uluslararası örgütlere üyelik başlıca dış politika hedefi olmuştur. Ancak coğrafi konumu Litvanya'nın doğuya, yani Rusya Federasyonu'na, tamamen sırtını dönmesine engel olmuştur. Zira Rusya Federasyonu ile münasebetin devamı Litvanya için bir tercihten çok öte zorunluluk teşkil etmiştir. Bu makalede Baltık üçlüsünden birisi olan Litvanya'ya karşı Batı ve Doğu medeniyetlerinin ilgisi ve Litvanya halkının bu ilgiye karşı göstermiş olduğu tepki irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Litvanya, Baltık, Rusya

ABSTRACT

Estonia, Latvia and Lithuania are three separate states located in the Baltic geography for a long time. Each of these states has different ethnic, political and cultural structures. However, throughout history, geography has offered similar threats and opportunities to these states. Lithuania has been located closer to Central Europe than the other two Baltic countries. This has led Lithuania to pursue a more distant policy towards the Baltic countries. The merger with Poland under single state for a certain period of time caused the Lithuanian people to feel closer to the Central European family. However, Lithuania could not protect itself from experiencing painful experiences similar to those in the other two Baltic countries.

Nowadays, Lithuania, which wants to erase the painful experiences of the past, wants to maintain its relationship with Western societies in order to maintain the stability of independence. Accordingly, membership in international organizations from the West has been the main foreign policy target. However, its geographical location prevented Lithuania from turning its back to the east, namely the Russian Federation. Because the continuation of the relationship with the Russian Federation has formed necessity more than an option for Lithuania. In this article, the interest of Western and Eastern civilizations against Lithuania, which is one of the Baltic trio, and the reaction of the Lithuanian people towards this interest have been examined.

Key Words: Lithuania, Baltic, Russia

1. ÖZET

Coğrafyanın siyasi, sosyal ve ekonomik olmak üzere toplumların yaşamlarını birçok yönden etkilediği şüphe götürmez gerçektir. Bir toplumun varlığını üzerinde idame ettirdiği coğrafya başka toplumlar için de cazibe merkezi ise bu coğrafyada mücadele kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla toplumlar "mücadele" terimini etnik, politik, ekonomik vs. tüm alanlarda hissetmişlerdir. Baltık coğrafyası da rekabetin, mücadelenin fazlasıyla yaşandığı bölge olmuştur. Baltık coğrafyasının Batı ve Doğu medeniyetleri arasında sıkışmış olan konumu bu coğrafyada yaşayan toplumlara daima dinamik koşullar sunmuştur. Özellikle her iki medeniyetin de güçlü temsilcileri olan Almanya ve Rusya gibi devletler Baltık coğrafyasıyla alakadar olmuştur. Litvanya da Baltık coğrafyası sınırları

içerisinde konumlandığından tıpkı Estonya ve Letonya gibi Alman ve Rus ilgisinden kendisini koruyamamıştır.

Köklü bir Pagan inancına sahip olan Litvanya halkı Hristiyanlıkla Ortaçağ'da tanışmış ve bu dönemden itibaren medeniyetler arası rekabete fazlasıyla şahit olmuştur. Ancak diğer iki Baltık ülkesinin aksine Litvanya büyük devlet olma hissini Ortaçağ'da tecrübe etmiştir. Lehistan ile kurulmuş olan Birlik sayesinde Litvanya toprakları Baltık denizinden Karadeniz'e kadar genişleme imkânı bulmuştur. Ancak bu süreç fazla uzun sürmemiş ve Birlik çok geçmeden dağılmış ve Litvanya ise önce Rus daha sonra ise Alman tahakkümleri ile karşı karşıya kalmıştır. Tüm zorluklara rağmen Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında bağımsızlığı elde eden Litvanya halkı için bu bağımsızlık yine fazla uzun sürmemiştir. İkinci Dünya Savaşı, Litvanya halkının bir kez daha varlık mücadelesi verdiği arena olmuştur. Bu savaştan sonra bağımsızlığını kaybeden Litvanya yarım yüzyıl süren Sovyet deneyimini tecrübe etmiştir. XIX. yüzyıl sonlarına doğru Çarlık Rusya'ya karşı başlatılan bağımsızlık ve Litvanya milli uyanış mücadelesi bu defa XX. yüzyılın sonlarına doğru Sovyet Rusya'ya karşı başlatılmıştır. Litvanya halkı Sovyet sonrası dönemde ise arzuladığı bağımsızlığa yeniden kavuşmuştur. Bu makalede Litvanya halkının Ortaçağ'dan itibaren kimlik arayışı, devletleşme, milli uyanış ve bağımsızlık gibi kavramlar üzerindeki "mücadelesi" ele alınmıştır.

2. ORTAÇAĞ'DA LİTVANYA TARİHİ

Pagan inancına mensup olan bu halk Ortaçağ'dan itibaren yabancı toplumların ilgisini çekmiştir. Litvanya halkı üzerindeki ilgi zamanla baskıya dönüşmüş ve bu baskı XIII. yüzyıl itibarı ile giderek artmıştır. Bu dönemde Litvanya'nın hissetmiş olduğu tehdit algısı dini sebeplerden kaynaklanmıştır. Artan tehdit karşısında Litvanya'nın lideri Mindaugas, Hristiyan haçlı seferlerini durdurmak amacıyla Hristiyanlığı 1251 yılında kabul etmiştir. O dönemde doğudan gelen Tatar tehditlerine karşı tampon görevi üstlenen Litvanya, yine de Töton şövalyeleri tarafından kendi toprak bütünlüklerinin önünde engel olarak telakki edilmiştir. Bu nedenle Litvanya üzerinde baskılar devam ettirilmiştir. Köklü bir pagan geleneğine sahip olan ülke Mindaugas'ın ölümünden sonra yeniden pagan inancına dönmüştür. Bu dönemde Gerdiminas'ın başa geçmesiyle 1320'de ülke Almanlardan temizlenmiştir. Bu durumu kabullenemeyen Almanlar ise haçlı seferi düzenlemek istemiş ve Almanlar'ın bu çağrısına Avrupa'nın birçok ülkesinden maceraperest kişiler iştirak etmiştir. Yaklaşan bu büyük tehditle baş edemeyeceğini anlayan Gerdiminas da, bu tehditleri bertaraf edebilmek için Hristiyanlığı kabul etmiştir. Gerdiminas aynı zamanda kızı Aldona'yı, Lehistan Kralı Wladyslaw'ın oğluyla evlendirerek Litvanya-Lehistan ittifakının başlangıcını sağlamıştır (Lorot, 1991). Bu ittifak bu tarihten itibaren Litvanya'nın kaderinin diğer iki Baltık devletinden tamamen farklı yönde seyir etmesine yol açmıştır.

Büyük Litvanya Düklüğü'nün Lehistan ile yakınlaşması yeni bir dönemi aralamıştır. XIV. yüzyılın ikinci yarısında Litvanya prensleri Lehistan'a yönelmiş ve 1386 yılında Grandük Jagello, Lehistan Kraliçesi Jadwiga ile evlenmiştir (Kowalska). Litvanya Düklüğü bir müddet sonra Lehistan Krallığı ile bir siyasi birlik oluşturmuş, Krevo Birliği kurulmuştur. Bu yeni yönetim ve siyasi yapı güçlü batı etkisinin bölgede etkin olmasına neden olmuştur. Bu yeni düzen aynı zamanda Katolik Roma dininin etkisini de barındırmıştır. Bu arada 1410 yılında gerçekleşen Grunvald Savaşında, Litvanya ve Lehistan'a ait ortak ordu Töton Şövalyelerini yenmiş ve bu savaştan sonra Litvanya üzerindeki Alman tehdidi belirgin şekilde azalmıştır. Litvanya, 1430 tarihinde ölen Vytautas yönetiminde zirve noktasına ulaşmış, ülke toprakları Baltık Denizinden, güneyde Karadeniz kıyıları ve doğuda ise Moskova'nın 100 km batısında bulunan Mozhaisk'e kadar uzanmıştır. Litvanya topraklarının bu şekilde doğuya doğru uzanması Litvanyalıları bu defa doğuda yeni bir tehditle karşı karşıya bırakmıştır. Rus Çarı III. Ivan, bütün Rusların hükümdarı olarak eski Kiev devleti toprakları üzerinde hak iddia etmiştir. Bu toprakların çoğu o dönemde Litvanya sınırları dâhilinde bulunmaktaydı.

3.LİTVANYA ÜZERİNDEKİ RUS ETKİSİ

XVI. yüzyıla gelindiğinde Büyük Litvanya Düklüğü ile Lehistan arasında son adım atılmış, 1569 yılında Litvanya ile Lehistan, Lublin Birliği'ni kurarak tek bir devlet yapısına bürünmüşlerdir. Kurulan Lublin Birliği'ne göre bu tarihten sonra 1795 yılında Birliğin parçalanmasına kadar Lehistan ve Litvanya tek kral, tek meclis (Sejm) ve tek senato tarafından yönetilmiştir (Lublin Birliği, 2018). Birlik aynı zamanda Lehistan Büyük Dükü olan Lehistan Kralı tarafından idare edilmiştir. Litvanya-Lehistan Birliği o dönemde Doğu Avrupa'da güçlü bir ekonomik, siyasi ve askeri güç olmuştur. Ancak XVIII. yüzyılda birlik politik ve askeri gücünden uzaklaşmış, zamanla da düşüş yaşamıştır. Bununla birlikte doğuda bulunan güçlü Rus tehdidi karşısında Birlik varlığını daha fazla devam ettirememiş ve dağılmaktan kurtulamamıştır. Polonya'nın 14 Aralık 1772'deki ilk paylaşımı sırasında bir bölüm Litvanya toprağı Rus boyunduruğuna girmiştir. 1793'teki ikinci paylaşımında ise Leton ülkesi ile Beyaz Rusya'nın bir kısım toprakları Rus yönetimine bırakılmıştır. Bununla birlikte Samogitia, Vilnius ve Trakai bölgeleri çevresinde küçük bir Litvanya Devleti bağımsızlığını korumuştur. Litvanya kökenli Polonyalı general Kosciuszko'nun yönettiği 1794 Polonya-Litvanya ortak ayaklanmasından sonra Polonya üçüncü kez "paylaşmıştır". Nemuras'a kadar esas Litvanya, Rusya'ya katılmıştır. Baltık bölgelerinin Ruslar tarafından fethi, Prusya'nın, 1795'te kendisine verilmiş olan Nemuras'ın ötesinde yer alan Litvanya'nın doğu kesiminin bir bölümünü 1807'de bırakmasıyla tamamlanmıştır (Lorot, 1991). XIX. yüzyılın başlarında Rusya'da 1. Aleksandr'ın yönetime hâkim olması Litvanya halkı için daha demokratik bir süreç olmuşsa da, bu yüzyılın devamı oldukça zorlu geçmiştir. Bu dönemde Ruslaştırma politikası ağır bir şekilde uygulanmıştır. 1579 yılında kurulan Vilnius Üniversitesi 1832 yılında kapatılmış, ülke genelinde çok sayıda öğretmen görevden alınmış ve yine birçok öğrenci Sibirya'ya sürgüne gönderilmiştir. Ayrıca XVI. yüzyıla dayanan Litvanya yasası 1840 yılında feshedilmiş ve 1863 isyanından sonra Ruslaştırma politikası tüm kamu alanına yayılmıştır. Rusça, eğitim de dâhil olmak üzere tasdik edilmiş tek dil olmuş bu nedenle Litvanya dilindeki kitap ve dergiler sadece Kiril alfabesinde basılmıştır (Encyclopedia Britannica, 2018). Bundan sonra XIX. yüzyılın geri kalan kısmında Litvanyalılar kendilerine karşı uygulanan bu asimilasyon politikasına milli bir tepki vererek, Ruslaştırma politikasını nafile kılma çabası içerisinde olmuşlardır. Ulusal uyanış ve Ruslaştırma politikası orantılı bir hal almış ve "Ruslaştırma" politikasının şiddeti arttıkça bu durum Litvanya halkında milliyetçi duygularla refleks verilmesine sebep olmuştur. Ancak yine de diğer Baltık ülkelerine kıyasla Litvanya'da ulusal uyanış geç başlamıştır. 1879 yılında "Keleivis" adlı ilk ulusal gazetenin kurulması bu milli hareketin öncüsü olarak kabul görülmüştür.

Demokratikleşme yolunda Litvanya halkına beklediği fırsatı XX. yüzyıl sunmuştur. Bu yüzyılın henüz başlarında Rusya için tehdidin doğudan, yani Japonya'dan gelmesi nedeni ile Rusya tüm dikkatlerini doğuya çevirmişti. Bu nedenle Rus Çarlığı'nın doğudan algıladığı bu baskı, Baltık bölgesinin nefes almasını sağlamıştır. Litvanya özelinde Ruslaştırma politikaları gevşemiş, dini baskılar azalmış ve kitap, dergi gibi basımların Latin alfabesinde basılabilmelerinin önü açılmıştır. Yine 1905 yılı Aralık ayında çeşitli siyasal topluluklar Vilnius'ta bir kongre tertip ederek, 2000 temsilci Basanavicius'u başkan seçmiş ve sınırlarını merkez olarak bugünkü etnografik Litvanya ile halkları katılmak isteyen komşu bölgelerin oluşturacağı özerk bir Litvanya'nın kurulmasını talep eden bir karar tasarısını onaylamıştır (Lorot, 1991). Ancak Rusya bu duruma tepki göstermiş ve bu sürece dâhil olan ve bu süreci destekleyen birçok Litvanya vatandaşını Sibirya'ya sürgüne göndermiştir.

XIX. yüzyılın ortalarında Rus imparatorluğu Baltık Denizi'ni sınırlayan tek imparatorluktu. Henüz XX. yüzyıla girerken Baltık bölgesinde ayrı bir güç kendisini göstermeye başlamıştı. Siyasi bütünlüğünü sağlayan Almanya, XIX. yüzyılın sonlarına doğru ağırlığını dış politikaya vermişti. Hâli hazırda bulunan Baltık bölgesi Almanya için uydu bir devlet kurmak adına iyi bir hedefti. Uluslararası kargaşa ortamının Çarlık Rusya'nın Baltık politikasında meydana getirdiği zafiyeti iyi değerlendirmek isteyen Almanya, 1915 yılının sonlarına doğru Baltık bölgesini işgal etmiştir.

Almanya'nın, Baltık bölgesini işgal etmedeki esas gayesi, 1. Dünya Savaşı sonrası yapılacak nihai anlaşma sonrasında bu bölgede uydu bir yönetim oluşturabilmektir. Bu doğrultuda 214 delegeden oluşan meclisin başkent Vilnius'ta toplanmasını sağlamıştır. Meclis, etnik sınırlara dayalı başkenti Vilnius olan bağımsız bir Litvanya devleti çağrısında bulunmuş ve 20 üyeli "Taryba" konseyini seçmiştir. 16 Şubat 1918 tarihinde ise "Taryba" bağımsız Litvanya devletini ilan etmiştir (Encyclopedia Britannica, 2018). Litvanya bağımsızlığını ilan ederken kendisini de yönetim merkezi tarihi başkenti Vilnius olan, demokratik bir ülke olarak belirtmiştir. Aynı zamanda ülke topraklarının etnik Litvanya toprakları üzerine temellendirildiği de duyurulmuştur. Ancak ülke yine de belirli bir müddet daha Alman işgali altında kalmış ve 11 Kasım 1918'deki ateşkesten sonra Alman kuvvetleri ülkeyi terk etmişlerdir. Ancak bu defa tehlike tekrar doğudan gelmiş ve Ruslar bir kez daha Litvanya'ya saldırarak, Vilnius'u işgal etmişlerdir. Rusya'nın bundan sonraki adımı kendisine bağlı yönetimi Litvanya'nın başına getirmek olmuştur. Fakat bu durum fazla uzun sürmemiş ve Rus kuvvetleri 1919 yılı ortalarında başarılı bir şekilde püskürtülmüştür.

4. BAĞIMSIZ LİTVANYA

4.1. İç Siyasi Gelişmeler

Dünya Savaşına Almanya'nın küresel bir güç ve Avrupa kıtasının efendisi olma emelleri neden olmuşsa da, 1918 yılında Alman ve Rus imparatorluklarının yıkıntıları ve bunların yerine Almanya'da Weimar Cumhuriyeti, Rusya'da ise Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla 1918 yılında son bulmuştur. Son beş yüz yılda ilk defa Baltık bölgesinde güçlü bir emperyalist güç bulunmuyordu (Maciejewski, 2002). Bu ortam diğer Baltık ülkelerine olduğu gibi Litvanya'ya da ulusal politikasını, kendi kimliğini oluşturma imkânı sağlamıştır. Ancak Litvanya'nın kendi kimliğini oluşturmada farklı görüşlerin ileri sürülmesi sonucu bir hayli tartışmalı geçmiştir. Bir tarafta tüm vatandaşların dinlerine ve etnik kimliklerine rağmen eşit olduğu görüşü ki bu görüşe göre herkes Parlamento'da oy kullanma ve seçilme hakkına sahipti. Diğer bir tarafta da Litvanyalıları hâkim grup, ülkenin gerçek kurucuları ve sahipleri olarak, diğer vatandaşları ise misafir, ziyaretçi gibi terimlerle nitelendirmeyi benimseyen etnik ilkeler "biz" ve "onlar" ayrımlarına hatta gerginliklerine temellenen açık farklılıklara neden olmuştur. Bu ikinci görüş daha sonra kamusal alanda da kendine yer bulmuştu. Elbette ki kamusal söylemdeki bu radikalleşme tipi o zamanki Avrupa'da aşırı sağcı akıma benzemişti (Hoffman & Buhr, 2013). Çok uluslu bir yapıya sahip olan ve bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke, bunlara ilaveten geçmişte de devlet tecrübesi fazla olmayan Litvanya için bu sorunu kısa vadede çözmek tabii ki mümkün değildi.

Kurucu Meclis'ten sonra 1920'li yıllarda 1922-1923, 1923-1926 ve 1926-1927 olmak üzere üç defa daha parlamento seçimleri yapılmıştır. İlk iki parlamentoya sağ kanat partileri hâkim olmasına rağmen, üçüncü dönemde ulusal azınlıkların yönetimi desteklemesi ile sol kanat partileri hâkim duruma gelmişlerdir (Hoffman & Buhr, 2013). Sonuç olarak çeşitli liberal ve muhafazakar görüşlerin rekabeti içerisinde politik alan inşa edilmiş ve gerek sağ, gerekse sol görüş temsilcileri de Parlamento'nun ileriki dönemlerinde kendilerini temsil etme imkanı bulmuştur. Ancak liberal kesim temsilcileri o dönemde katı parti disiplininden uzak olduğu için daha çok bireysel olarak Parlamento'da varlıklarını devam ettirebilmişlerdir.

Parlamento'nun 1926 yılında yapılan seçimlerinde sol kanat partilerin ağırlıklı bir şekilde zafer elde etmeleri sağ kesimde epeyce rahatsızlık uyandırmıştır. Hele ki sol partilerin ulusal azınlıklarla işbirliği yapması, Litvanya'nın kendi öz kaynaklarının harekete geçirilmek sureti ile inşa edilmesini savunan milliyetçi tarafın aşırı tepki vermesine neden olmuştur. Bu nedenle seçimlerin üzerinden henüz bir yıl dahi geçmemiş olmasına rağmen, ordudaki subaylar harekete geçmiştir. 17 Aralık 1926 tarihinde ordu başkaldırmış ve Parlamento'yu "Seimas"ı dağıtmış, "Köylü Halk Birliği" ve "Sosyal Demokratlar" partilerinin hükümeti oluşturan merkezi sol koalisyonunu dışlayarak, istifa etmeye zorlamıştır. Darbecilerin Savunma Bakanlığı'nda kurulan karargâhlarından darbeye hükümet tarafından sürdürülen Polonyalılaştırma ve Bolşevik yanlısı politikaların neden olduğu

duyurulmuştur (Kasparavicius, 2020). Ülke yönetimi ise 1919-1920 döneminde ülkeyi ilk başkan sıfatıyla yöneten Antanas Smetona'ya devredilmiştir. Smetona yönetiminde demokrasi kesintiye uğramış, meclis feshedilmiş ve otoriter bir rejim ihdas edilmiştir. Bu durum 1938 yılına kadar devam edebilmiş ve bu yılda uluslararası baskının da etkisi ile yeniden meclis açılmıştır. Antanas Smetona, 1926 başkaldırısı ile ele geçirmiş olduğu iktidarı 1940 Sovyet işgaline kadar elde tutmayı başarmıştır.

4.2. Bağımsız Dış Politika

İç politika gündemi 1920'li yıllarda devleti teşkil eden etnik unsurların belirlenmesi tartışmaları ile devam ediyor iken, dış politikada ise yine aynı dönemde hala sonuçlandırılmamış ihtilafli hudut sorunları ve bağımsızlığın Litvanya üzerinde emelleri bulunan güçlere tanıtılması uğraşları ile geçmiştir. Bu nedenle Litvanya dış politikada uluslararası örgütlere dâhil olmak istemiş ve uluslararası sistemin eşit bir paydaşı olduğunu kanıtlarcasına 1921 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur.

Tarihi başkent Vilnius'un bir türlü çözülemeyen statüsü Polonya-Litvanya arasındaki ikili ilişkiyi belirleyen ana sorun olmuştur. Başat güçlerin Baltık üzerindeki etkilerinin geçmişe nazaran son derece kısıtlı olduğu bu dönemde Polonya, Litvanya ile yeniden ilgilenmeye başlamıştır. Polonya'nın, Litvanya ile ilgilenmesinin geri planında tarihi Litvanya-Polonya işbirliğini, "Commonwealth"i yeniden canlandırmak isteği bulunmaktaydı. Bu nedenle Polonya gözünü başkent Vilnius'a dikmişti. Her ne kadar çok uluslu bir etnik yapıya sahip olsa da başkent Vilnius'ta o dönemde dahi Polonya kültürü hissedilir oranda güçlüydü. 20 Nisan 1919 tarihinde Polonya ordusu Vilnius'u Rusların elinden almış ve Litvanyalıların da bu bölgeyi tekrar işgal etmelerine mani olmuştur. Ancak bu dönemde batılı güçler olaya müdahil olmuş ve Polonya ile Litvanya arasında Vilnius'u, Polonya tarafında bırakan bir hudut çizmişlerdir. Buna karşın Litvanya ise 1920 yılında Sovyet Rusya ile Vilnius'u Litvanya toprağı kabul eden anlaşmayı imzalamıştır (Encyclopedia Britannica, 2018). Ancak bundan sonra aynı yıl içerisinde her ne kadar Vilnius, Litvanya'nın eline geçmişse de Polonya daha sonra bu bölgeyi yeniden işgal etmiştir. Tarihi başkenti o dönem için Polonya'ya kaptıran Litvanya için başkentlerini Kaunas'a taşımaktan başka çareleri kalmamıştı.

Litvanya'nın sorun yaşadığı bir başka sınır hattı ise Klaipeda (Memel) olmuştur. XIII. yüzyılda Tötonlar tarafından kurulan kasaba çok uzun süre Prusya'nın kontrolünde kalmıştır. Klaipeda, Litvanya için Baltık Denizi'ne ulaşımın sağlanması açısından oldukça önem taşıyan bir merkezdi. Almanlar bölge ile tarihsel ilişkilerini göz önünde bulundurduğunda, burasını terk etmek istememişlerdi. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nda uğradıkları hezimet bu isteklerini nafîle çıkarmıştı. Her ne kadar Almanlarla imzalanan Versay Anlaşması ile bölgenin kontrolü Almanlardan alınmış ise de yine de bölgenin durumu net bir şekilde çözülememiştir. İtilaf Devletleri dahi kendi aralarında karar birliği sağlayamamıştır. Böyle bir ortamda 1923 yılında Litvanya bu bölgeyi işgal etmiştir. Daha sonra 1925 yılında İtilaf Devletleri ile varılan anlaşma uyarınca bu bölgenin Litvanya'ya ait özerk yapısı kabul edilmiştir. O dönem için Almanlar bu duruma razı olmak zorunda kalmışsalar da Hitler'in iktidara gelmesi ile Klaipeda sorunu İkinci Dünya arifesinde yeniden gündeme gelmiştir. 1939 yılında Almanlar bölgenin yeniden kendilerine bağlanmasını talep etmiştir. Bu defa çaresiz kalan Litvanya yönetimi bu bölgeyi Almanya'ya teslim etmek zorunda kalmıştır.

5. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE LİTVANYA

5.1. Yeniden Alman-Rus Rekabeti

Hitler'in 1933 yılında iktidara gelmesi ile birlikte Alman emperyal ihtirasları yeniden dış politikaya yön vermeye başlamıştır. Bu arada Stalin de iç politikada bütün politik, sosyal ve ideolojik muhalefeti yok etmiş ve Rusya'nın gerek Baltık Bölgesi gerekse dünyada emperyal bir güç olarak dönmesine hazırlanmıştı (Maciejewski, 2002). Almanya ve Rusya gibi büyük emperyal güçler arasına sıkışmış Baltık ülkeleri çıkış yolları aramaya başlamışlardı. Her ne kadar Estonya, Letonya, Litvanya, Finlandiya ve Polonya'yı kapsayan beş devlet 1920 yılında önce Helsinki, daha sonra da Riga'da bir

araya gelerek geniş kapsamlı bir pakt oluşturmayı hedeflemişler ise de, Litvanya ve Polonya arasında devam eden düşmanca tutumlar nedeni ile bu her iki teşebbüs de sonuçsuz kalmıştır. Ancak ortak tehdit, ortak düşman ve aynı coğrafyanın paydaşlığı Estonya, Letonya ve Litvanya'nın 1930'lu yıllarda müşterek bir çatı altında toplanmaları için kâfi sebepler olmuştur. Litvanya her ne kadar kendisini köklü devlet geleneğine sahip olduğu gerekçesi ile diğer iki Baltık devletlerinden farklı yerde konumlandırmaya çalışmışsa da dış politikada yalnız hareket etmekten kaçınma gereğini hissetmiştir. Bu nedenle Litvanya, 25 Nisan 1934 tarihinde yayınlamış olduğu daha yakın işbirliği yapılmasına yönelik bildirisi üç ülke arasında resmi görüşmelerin başlamasında başlıca faktör olmuştur (Medijainen, 2012). Diğer iki Baltık ülkesi de bu çağrıya kayıtsız kalmamış ve 12 Eylül 1934 tarihinde üç devlet arasında barışçı çabaların koordinasyonuna yönelik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Ancak uluslararası tansiyonun günden güne gerildiği ortamda paktın yetersiz kalmasından Litvanya da etkilenmiştir.

Litvanya, 1939 yılı yaz aylarında Almanya ile Baltık ülkeleri arasında imzalanan saldırmazlık anlaşmasına konu olmuştur. Buna rağmen daha sonra Almanya ile Rusya arasında imzalanan 23 Ağustos 1939 tarihli Saldırmazlık Anlaşması'na göre Litvanya öncelikle Alman etki sahasına tahsis edilmiş ise de 28 Eylül 1939 tarihinde imzalanan ikinci bir paktta Litvanya, Rusya'nın nüfuzuna bırakılmıştır. Buna göre Litvanya toprakları Almanlar tarafından yedimilyonbeşyüzbin altın dolar karşılığında Rusya'nın etki sahasına terk edilmiştir (Lorot, 1991). Rusya'nın yeni durum üzerinde görüşme çağrısı üzerine Litvanya ile Rusya arasında karşılıklı yardımlaşma paktı imzalanmıştır. Taraflar arasında imzalanan bu pakta göre Rus askeri Litvanya topraklarında bulunma hakkını elde etmiştir.

Litvanya ile Rusya arasında imzalanan bu yardımlaşma anlaşması uyarınca her ne kadar imzaya taraf ülkelerin egemenlik hakları, devlet düzenleri ve askeri tedbirlerine herhangi bir hanel gelmeyeceği taahhüt altına alınmış ise de uygulama çok geçmeden farklı yönde ifa edilmiştir. Rusya kendi askerlerine saldırıyı gerekçe göstererek 14 Haziran 1940 tarihinde diğer iki Baltık ülkesi ile birlikte Litvanya'ya da muhtıra göndermiştir. "Litvanya Dışişleri Bakanı Urbys'in 15 Haziran saat 00:30'da aldığı muhtıra şunları içermekteydi:

Sovyet hükümeti, benzeri bir durumun devam edemeyeceği görüşündedir.

1) İçişleri Bakanı Skuchas ile siyasal polis bölümü şefi Povilaitis, Litvanya'daki Sovyet garnizonlarına karşı tahrik ve kışkırtma eylemlerinin doğrudan sorumluları olarak adalete sevk edilmedikleri;

2) Litvanya'da, Sovyet-Litvanya yardımlaşma antlaşmasının dürüst bir şekilde uygulanmasının güvence altına almaya ve anılan antlaşmanın karşıtlarının üstesinden gelmeye uygun ve hazır bir hükümetin hemen kurulmamasının;

3) Sovyet-Litvanya yardımlaşmasının uygulanmasını sağlamak ve Litvanya'daki Sovyet garnizonlarına karşı girişilen tahrik ve kışkırtma eylemlerinin önünü almak için Litvanya toprakları üstünde, en önemli merkezlere dağıtılmak üzere Sovyet askeri birliklerinin serbestçe bulunmalarının hemen sağlanmasının mutlaka gerekli ve acil olduğu görüşündedir.

Sovyet hükümeti, bu taleplerin yerine getirilmesinin bu temel koşulu gerektirdiği, aksi takdirde Sovyet-Litvanya yardımlaşma antlaşmasının dürüst ve bilinçli bir şekilde uygulayabilmenin olanaklı olmayacağı görüşündedir.

Sovyet hükümeti, Litvanya hükümetinin yanıtını 15 Haziran sabah saat 10:00'a kadar bekleyecektir. Litvanya hükümetinin bu süre içerisinde yanıt vermemesi, Sovyet hükümetinin yukarıda belirtilen taleplerinin reddi olarak değerlendirilecektir (Lorot, 1991)."

5.2. SSCB Dönemi ve Sonrasında Litvanya

Bu muhtıranın hemen sonrasında 1926 darbesinden sonra 14 yıldır Litvanya'nın başında bulunan Smetona ülkeyi terk etmiştir. Kızıl Ordu'ya mensup askerler Litvanya topraklarına yayılmış, parlamento feshedilmiştir. Öncelikle sözde halkın hükümeti olan komünist bir hükümet kurulmuş ve yeni parlamento için seçimler yapılmıştır. Ancak oy kullananlara onaylanmış olan adayların listesi verildiğinden seçimler rekabetsiz bir ortamda yapılmıştır. Parlamento 21 Temmuz'da toplanmış ve Sovyet yönetimini ilan etmiş, ayrıca 6 Ağustos 1940'ta Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak Sovyetler Birliği'ne katılacağını ilan etmiştir (Iwaskiw, 1996). Ancak Sovyet yönetimi Litvanyalılar için gerek ekonomik gerekse politik hayatta radikal değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikleri benimsemeyen ve reddeden birçok Litvanya vatandaşı Sibiry'a sürgüne gönderilmiştir.

Almanların kısa süre içerisinde Rusya'ya savaş ilan etmesi sonucu Litvanya'daki Rus dehşeti de o dönem için son bulmuştur. Rusya'nın, Almanya ile uğraşmasını fırsat bilen milliyetçi direniş cephesinin temsilcileri olan "Lithuanian Activist Front" üyeleri Rus işgalcilerine karşı ayaklanmış ve Kaunas ve Vilnius gibi iki büyük şehri ele geçirmişlerdir. Arkasından Almanya'nın da desteği ile geçici hükümet kurulmuştur. Ancak bu defa da Nazi tehdidi baş gösterdiğinden ülke genelinde anti-Nazi propagandası oluşmuştur. Anti-Nazi oluşumları gerek milliyetçi kesim tarafından, gerekse Rusya tarafından desteklenmiştir. Direnişçiler 1943 yılında "Lithuanian Schutz-Staffel" birliğini kurarak Alman kuvvetlerini yıldırılmışlardır. Naziler ise bu duruma Litvanyalı milliyetçileri tutuklayarak ve üniversiteleri kapatarak cevap vermiştir. Üstelik işgalden sorumlu tutulan on binlerce insanı Almanya'da çalışmak ya da Alman ordusunda hizmet etmek için esir almışlardır. Bunların birçoğu hapisane veya toplama kamplarında can vermiştir. Yine de Litvanya Yahudi toplumuna mensup kişiler esas kurbanlar olmuştur. Yaklaşık 185.000 Yahudi ya da Yahudi toplumunun %85'i birçok bölgede Litvanyalı işbirlikçiler tarafından yardım edilen Nazi ekiplerince katledilmiştir (Iwaskiw, 1996). Litvanya halkı toprakları üzerinde işgal planları yapan iki büyük emperyal güç arasında kalmışlığın sancısını o dönem için fazlasıyla yaşamaktaydı. İkinci Dünya Savaşı'nın seyrinin değişmesi Almanların, Litvanya üzerindeki etkisinin de son bulmasına neden olmuştur. Zira bu defa tekrardan Rusya etkisini artırmaya başlamıştır. Her iki ülkenin Litvanya üzerindeki etkisi bisikletin iki pedalı gibi birisinin yönü aşağı doğru ise diğeri yukarı yönlü seyir izlemekteydi.

Litvanya üzerindeki Nazi baskısı üç yıl kadar sürmüş, Almanları püskürten Sovyet orduları 1945 yazında tekrardan Litvanya'yı kontrol altına almıştır. Bundan sonra Ruslar, Litvanya'nın Sovyet sistemine dâhil olması için sovyetleştirme çabalarına ağırlık vermiştir. Bu amaçla öncelikle Alman orduları Litvanya'ya geldiğinde ülkeyi terk eden Litvanya Komünist Parti lideri Antanas Snieckus, Moskova'dan ülkeye dönmüştür. Litvanyalı direnişçiler son üç yılda Nazilere karşı vermiş olduğu özgürlük ve bağımsızlık mücadelesini bu defa Sovyetlere karşı vermek zorunda kalmıştır. Her ne kadar ulusal direnişçiler Sovyetlere karşı kısmen de olsa başarılı olmuş ve ülkede uygulanmaya çalışılan sovyetleştirme politikalarına sekte vurmuşsalar da bu mücadele birçok direnişçinin yok olmasına neden olmuş ve nihayetinde de Sovyetler, Litvanya Komünist Parti aracılığıyla ülkede kontrolü ele geçirmiştir. Sovyetlerin ülke yönetimini kontrol altına aldıktan sonra Litvanya'daki gelişmeler tipik Sovyet politikaları doğrultusunda gelişmiştir. Tarım kollektifleştirilmiş, sürgünler yine Alman hâkimiyetinden önce Rus yönetiminde olduğu gibi devam etmiştir. Litvanya halkı bu dönemde Rusya ile mezhepsel farklılığın dezavantajını da fazlasıyla hissetmiş ve yine aynı dönemde Litvanya halkı inancı yüzünden baskı altında tutulmuştur. Ancak yine de Litvanya kültür hayatı komünizmin katı kuralları altında her ne kadar durgunluk göstermişse de varlığını devam ettirebilmiştir.

İktidar kurumlarını teşkil eden parti, gizli polis teşkilatı ve hükümet ilk başta esas olarak Rusların elindeydi. Savaş sonrası dönemde Cumhuriyet Komünist Parti üyelerinin sadece %18,4'ünü etnik Litvanyalılar oluşturmaktaydı. 1950'lerin başında ekonomik, kültürel ve siyasi hayatta kariyer yapmak isteyen üniversite mezunları Sovyet sisteminin geçici olmadığını fark ettiler ve Komünist Parti'ye üye olmaya başladılar. Parti 1989 yılı itibari ile 205.000 üyeye ulaşmıştı. Ancak bunların

çoğunluğu savaş sonrası dönemde ülkeyi yöneten devrim fanatiklerinden farklı olan çıkarıcı gruplardan ibaretti (Iwaskiw, 1996). Her ne kadar Komünist Parti tabanı genişlemişse de Litvanya milliyetçiliğini savunan kesim faaliyetlerini yürütmeyi başaramıyordu. Bu noktada açık bir şekilde eylemlerini gerçekleştiremeyen direnişçi örgütler gizli olarak görüşlerini savunmaktaydı. Bu yöntemler arasında gizli yayınlar bir hayli önem taşımıştır. Bunlar arasında en önemlisi ve düzenli olarak yayın yapanı “*The Chronicle of the Catholic Church of Lithuania*” (Litvanya Katolik Kilise Kroniği) olmuştur. Bu organ Sovyet gizli polisi tarafından hiçbir zaman ortaya çıkartılmamış ve yirmi yıl boyunca yayın yapmıştır (Iwaskiw, 1996). Yine özellikle Ruslaştırma çabalarına karşı alternatif propaganda yöntemleri de uygulanmıştır. Öğrenciler sokak gösterileri gerçekleştirmiş, ülkenin önde gelen aydın ve sanatçıları Litvanya geleneklerinin korunması ve geliştirilmesine yönelik ifade özgürlüğünü dile getirmişlerdir. Ancak tüm bu eylemler Gorbaçov yönetimine kadar sonuçsuz kalmıştır. Gorbaçov’un uygulamış olduğu siyasetin Sovyet dünyasında yaptığı etki Litvanya’ya da yansımıştır. Önceleri Litvanya Komünist Parti yönetimi Gorbaçov’un politikalarını uygulamakta tereddüt etmişse de bu durum özellikle 1987 yılında değişmiştir. Bunda Parti Sekreteri olan Petras Griskevicius’un ölümü de etken olmuştur. 1980’lerin sonlarında “Glasnost” ve “Perestroika” doğrultusunda Sovyetler Birliğini yenilemeye yönelik çabalar yeni bir siyasi atmosfer yaratmıştır. Kitlese bir reform hareketi olan “Sajudis” (Hareket) muhalefette ortaya çıkmıştır (Encyclopedia Britannica, 2018). Bundan sonra ülkenin demokratikleşmesi ve bağımsızlığı adına yapılan eylemler gündem güne ülke geneline yansımıştır.

Litvanya geneline yayılan reform hareketleri 1990 yılına gelindiğinde bağımsızlık yolunu açmıştı. Ancak bunun için son bir adım kalmıştı. O da Litvanya’nın yapılacak seçimler sonucu bağımsızlığını ilan etmesi idi. Çok geçmeden seçimler yapılmış ve 11 Mart 1990 tarihinde gerçekleştirilen seçimler sonrasında Litvanya bağımsızlığını ilan etmişti. Bu sonucun Rusya’ya da kabul ettirilmesi Litvanya halkı için bağımsızlığın tapusu anlamına gelmekteydi. Ancak seçimlerin sıcak atmosferinde razı olmayan Rusya, Litvanya’ya hemen ekonomik ambargo uygulamıştır. Ancak Vilnius’ta tekrardan Sovyet yönetimi kurmak isteyen Rusya’nın bu son teşebbüsü de sonuçsuz kalmış ve Rusya 1991 yılında Litvanya’nın bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalmıştır.

6. SONUÇ

Baltık üçlüsünden biri olan Litvanya, sosyal ve siyasal olarak diğer iki Baltık ülkesi ile benzer gelişmeleri tecrübe etmiştir. Ancak, Litvanya daima kendisini diğer iki Baltık ülkesinden farklı bir yerde konumlandırmak istemiştir. Bu nedenle kendi kimlik tanımında “Baltık ülkesi” yerine “Orta Avrupa ülkesi” kimliğini ön plana çıkartmak istemiştir. Bu düşüncenin karşılığını özellikle Ortaçağ’da Lehistan ile kurduğu ilişkinin neticesinde almıştır. XVI. yüzyıl ortalarında Lehistan ile kurulmuş olan Lublin Birliği, Litvanya’yı Orta Avrupa meseleleriyle daha fazla ilgilenmesine yol açarken, aynı zamanda da güçlü devlet hissiyatını ilk defa tecrübe etmesine neden olmuştur. Ancak Litvanya için bu duygu fazla uzun sürmemiştir. Zira, artık Baltık bölgesiyle Çarlık Rusya ilgilenmeye başlamıştır. Çarlık Rusya bölgede icra ettiği sert askeri ve siyasal politikalar sayesinde bölgeyle ne kadar alakadar olduğunu açığa vurmuştur. Nitekim XIX. yüzyıla girerken Çarlık Rusya sadece Litvanya’yı değil tüm Baltık coğrafyasını kontrolü altına almayı başarmıştır. Bundan sonra Litvanya’nın kaderi de diğer iki Baltık ülkesiyle aynı şekilde gelişme göstermiştir. XIX. yüzyıl Litvanya için Rus tahakkümü altında geçmiştir. Litvanya birçok alanda Ruslaştırma politikasıyla karşı karşıya kalmıştır. Ülkede yüzyılın sonlarına doğru ise milli uyanışa yönelik hassasiyet oluşmaya başlamıştır.

Birçok imparatorluk ya da devlet için yıkımla yüzleşmek sonucunu doğuran Birinci Dünya Savaşı Litvanya’ya uluslararası sistemde bağımsız bir devlet olarak yer almasını sağlamıştır. Savaş süresince hem Almanlarla hem de Ruslarla mücadele etmek zorunda kalan Litvanya halkı bu mücadelesini bağımsızlıkla taçlandırmayı başarmıştır. Bir taraftan devletin iç yapısı teşekkül edilirken aynı zamanda dış politikada Litvanya tarafsızlık siyasetini benimsemeyi tercih etmiştir. Ancak bu tercih Litvanya’nın bağımsızlığını teminat altına alamamıştır. Zira İkinci Dünya Savaşı yaklaşmakta ve hâlâ

Almanya ve Rusya gibi büyük devletlerin bu bölgeye yönelik istekleri son bulmamıştı. Kader Litvanya halkını bir kez daha Alman ve Rus tehditleri ile sınamıştır. Ancak bu defa Sovyet Rusya hem Almanları bölgeden uzaklaştırmayı hem de Litvanya'yı Sovyet sistemine entegre etmeyi başarmıştır. Litvanya halkı için bağımsızlık henüz taze iken bu halk yine Rus tahakkümüne maruz kalmıştır. Üstelik bu defa ülkede Sovyetleştirme pahasına tecrit, sürgün ve asimilasyon gibi onur kırıcı ve milli kimliği tahribata yönelik politikalar şiddetli bir şekilde uygulanmıştır. Litvanya halkı bu duruma karşı direnç göstermek istemişse de imkânların nicelik ve nitelik olarak son derece sınırlı olması başarının önünde engel olmuştur. Sovyetler Birliği'nin bir parçası olma durumu Litvanya için yaklaşık yarım asır devam etmiştir. Tıpkı XIX. yüzyıl sonlarına doğru Litvanya halkı için milli uyanışın başladığı gibi bundan yaklaşık bir asır sonra yine Rus tahakkümüne karşı milli duygular alenen harekete geçmeye başlamıştır. Aslında Litvanya halkı Sovyet süresince milli direnişini gizlice sürdürmeyi başarmıştır. Ancak bu defa bağımsızlık ve demokrasi söylemleri açıkça dillendirildiği gibi buna yönelik eylemler de başlatılmıştır. Üstelik Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesinin Litvanya bağımsızlık eylemleriyle eş zamanlı olarak gerçekleşmesi Litvanya halkının işini kolaylaştıran bir başka unsur olmuştur. 1990 yılına gelindiğinde Litvanya, Sovyetler Birliği'ne rağmen bağımsızlığını ilan etmiştir. Çözülmenin sadece Litvanya ile sınırlı kalmayıp, bunun yanında diğer devletlerin de Birlikten ayrılmak istediklerinin farkına varan Sovyet yöneticileri tıpkı diğer devletlerin bağımsızlığını kabul ettiği gibi Litvanya'ninkini de kabul etmek durumunda kalmıştır.

Son söz olarak geçmişinde Lehistan ile kurmuş olduğu Lublin Birliği sayesinde Ortaçağın güçlü devletleri arasında yer almışsa da Litvanya bugün o görüntüsünden çok uzak bir konumdadır. Bu yüzden Litvanya halkı günümüzde dahi Lehistan ile oluşturulan sinerjiye ayrıca bir önem vermektedirler. Bunun yanında Litvanya'nın hem Çarlık hem de Sovyet Rus tecrübesini acı bir şekilde yaşaması günümüzde Litvanya halkının doğuya yani Rusya Federasyonu'na mesafeli yaklaşmasına sebep olmuştur. Bu yüzden bağımsızlıkla birlikte Batı menşeli uluslararası örgütlere üye olmayı bağımsızlığının teminatı olarak gören Litvanya kısa sürede NATO ve AB gibi Batının başat örgütlerine üye olmayı başarmıştır. Sonuçta Batı menşeli üyelik, Litvanya topraklarının Alman-Rus mücadelesinden daha öte Batı-Doğu medeniyetlerinin çıkar çatışmalarına konu olmuştur. Litvanya'nın bu seferki imtihanı ise muhtemelen bu dengeyi nasıl sağlayacağı yönünde olacaktır.

KAYNAKÇA

- Encyclopedia Britannica*. (2020.05.18). Lithuania: <https://www.britannica.com/place/Lithuania/History#ref37338> adresinden alındı
- Hoffman, M. S., & Buhr, R. (2013). *Lithuanian and Belarusian National Identity in the Context of European Integration*, Vytautas Magnus University, Kaunas.
- Iwaskiw, W. R. (1996). *Estonia, Latvia and Lithuania Country Studies*, Library Of Congress, Washington.
- Kasparavicius, A. (2020.05.20). *Views Of Western Countries On The 1926 Coup D'etat In Lithuania*. http://talpykla.istorija.lt/bitstream/handle/99999/2062/LHS_12_113-140.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden alındı
- Kowalska, A. (tarih yok). *History of Poland During the Middle Ages*. http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/16556/061_093_pietrzak.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden alındı
- Lorot, P. (1991). *Baltic States*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Lublin Birliği*. (2020.04.16). https://e-ansiklopedi.org/index.php/Lublin_Birli%C4%9Fi adresinden alındı
- Maciejewski, W. (2002). *From The First World War To The End Of The Cold War: The Bloody Twentieth Century*, The Baltic University Press, Uppsala.

Medijainen, E. (2012). "The 1934 Treaty Of The Baltic Entente Perspectives For Understanding". *The Estonian Historical Journal*, 183-200.

